

Αἱ συνθετικά αὐτά ἐκ τῶν προτέρων κρίσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἀντικειμενικῶς ἔγκυροι, διότι αἱ κατηγορίαι τῆς νοήσεως, αἱ ὁποῖα παράγουσιν αὐτάς, εἶναι συγχρόνως οἱ ὅροι ἢ αἱ προϋποθέσεις τῆς δυνατότητος τῶν

φῶν) τοῦ χρόνου, τοιουτοτρόπως, ἵνα γίνωσι καὶ νοητὰ εἰς ἡμᾶς καὶ μὴ ἀποτελοῦσιν ἀσυνάρτητον—ἀκατανόητον—δι' ἡμᾶς σειρᾶν, εἶναι ἀναγκαῖα ἐκ τῶν προτέρων συνθετικά στοιχεῖα ὑπάρχοντα εἰς τὴν νόησιν ἡμῶν (ὡς εἰς τὴν ὕλικὴν ἡμῶν αἴσθησιν ὑπάρχουσιν αἱ ἐποπτεῖαι τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου)—αἱ κατηγορίαι δὴλα δὴ τῆς νοήσεως καὶ τὰ εἰς αὐτάς ἢ τὴν τάξιν αὐτῶν ἀντιστοιχοῦντα ἀξιώματα—διὰ τῶν ὁποίων τὰ αἰσθητὰ ἡμῶν προσλαμβάνουσι (νοητικὴν) κανονικότητα καὶ γίνονται εἰς ἡμᾶς νοητὰ. Τὸ σπουδαιότατον ἐκ τῶν ἐν τῇ νοήσει ἡμῶν ἐκ τῶν προτέρων ὑπαρχόντων συνθετικῶν στοιχείων—ἀπαράιτητον, ἵνα τὰ ὑφ' ἡμῶν αἰσθητὰ γενόμενα γίνωσιν ὑφ' ἡμῶν καὶ νοητὰ—καὶ εἰς τὸ ὅποιον κατὰ τὸν Schopenhauer δύνανται νὰ συνορισθῶσιν ἢ ἀναχθῶσι καὶ τὰ λοιπὰ τῆς νοήσεως ἡμῶν προτεραικὰ στοιχεῖα—εἶναι ἡ ἐννοια τῆς αἰτιότητος, τὴν ἐκ τῆς ἐμπειρίας προέλευσιν τῆς ὁποίας ἀπεπειράθη μὲν ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποδείξῃ ὁ Hume. Αἱ διὰ τῆς ἐννοίας ταύτης ἐξηγούμεναι φυσικαὶ μεταβολαὶ ἀποδίδονται πάλιν ὑφ' ἡμῶν—δυνάμει πάλιν τῆς αὐτῆς προτεραικῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος—εἰς διαφορὰς μεγέθους καὶ βαθμοῦ (ἐκτεταμένου καὶ ἐντεταμένου μεγέθους, ἐξωτερικῆς ἐκτάσεως καὶ ἐσωτερικῆς δυνάμεως) καὶ οὕτως ἔχομεν εἰς τὰς τάξεις τῆς ποσότητος καὶ τῆς ποιότητος ἀντιστοιχοῦντα ἀξιώματα (ἐννοίας) τοῦ μεγέθους καὶ τοῦ βαθμοῦ. Δυνάμει πάλιν τῆς αὐτῆς προτεραικῆς ἐννοίας τῆς αἰτιότητος προϋποθέτει ἡ νόησις ἡμῶν μίαν ἐνότητα ἐν τῇ ῥοῇ τῶν γεγονότων καὶ συμπεραίνει a priori ὅτι πρέπει εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν μεταβολὴν νὰ διατηρῆται τι ἀνέπαφον, ἡ οὐσία δὴλα δὴ (ἀξίωμα διατηρήσεως τῆς οὐσίας)· τὸ ἀνέπαφον δὲ τοῦτο—ἡ οὐσία—πρέπει πάλιν νὰ ἔχη βαθμῶν καὶ μέγεθος. Ἴνα γίνωσι λοιπὸν τὰ πράγματα αἰσθητὰ (ἀντιληπτά) ὑφ' ἡμῶν χρειάζονται αἱ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὴν αἰσθητικὴν ἡμῶν γνῶσιν ὑπάρχουσαι ἐποπτεῖαι τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἵνα νοηθῶσι δὲ εἶναι ἀπαράιτητοι αἱ ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὴν νόησιν ἡμῶν ὑπάρχουσαι κατηγορίαι ἤτοι ἡ ἐννοια τῆς αἰτιότητος. Σ. Μ.

ἀντικειμένων τῆς ἐμπειρίας καὶ παράγουσιν αὐτὰ κατὰ τὴν μορφήν των. "Ὅτι ἡ ὕλη τῆς ἐμπειρικῆς ἡμῶν γνώσεως ἐμφανίζεται εἰς ἡμᾶς ὡς πραγματικὸς καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς αὐτὸν διατελῶν κόσμος πραγμάτων μετὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἀντικειμενικότητος, τοῦτο ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ ἐν τούτῳ, ὅτι δῆλα δὴ ὁ κόσμος τῆς ἐμπειρίας παράγεται καὶ προσδιορίζεται διὰ τῶν κατηγοριῶν τῆς νοήσεως ἡμῶν. "Ὅπως, ἵνα γίνωσι τὰ πράγματα ἀντικείμενα δι' ἡμᾶς (διὰ τὴν ἀντίληψιν ἡμῶν), πρέπει νὰ περιβληθῶσι τὴν μορφήν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, τοιοῦτοτρόπως ὀφείλουσι καὶ νὰ προσαρμολογηθῶσι πρὸς τὰς κατηγορικὰς μορφὰς τῆς νοήσεως ἡμῶν, ἵνα εἶναι ἀντικείμενα δι' ἡμᾶς ἐν γένει. Δυνάμεθα ὅμως ν' ἀναφέρωμεν καὶ ἓνα ἐπὶ πλεόν ἐκ τῶν προτέρων ὄρων, ὃ ὀνομάζεται εἶναι μάλιστα ὁ θεμελιώδης πάσης νοήσεως ὄρος. "Ὁ ὄρος οὗτος εἶναι ἡ ἐνότης τῆς συνειδήσεως—«τὸ νοῶ», ἡ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διὰ συνθέσεως (ἐνώσεως) ἐποπτεῶν καὶ νοήσεως ἀποτελουμένη ἐνότης τῆς καταλήψεως (1) (die ursprünglich synthetische Einheit der Apperzeption)—, ἡ πρωτεύουσα ἰδιότης καὶ δεξιότης πάσης συνειδήσεως, τοιαύτη δῆλα δὴ ἱκανότης ἡ ὁποία καθιστᾷ δυνατόν ὥστε αἱ νοητικαὶ κατηγορίαι καὶ ἡ ἐποπτεία τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου νὰ συνδέωνται πρὸς ἀλλήλας. Διότι τοῦτο πρέπει πρὸς παντὸς νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι δῆλα δὴ γνώσεις δὲν ἐπιτυγχάνονται οὔτε δι' ἀπλῶν ἐποπτεῶν οὔτε δι' ἀπλῆς νοήσεως, ἀλλὰ πρέπει, ἵνα παραχθῇ γνώσις, νὰ συνδυνασθῇ ἡ ἐποπτεία μετὰ τῆς νοήσεως. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται τὸ περίφημον τοῦ Kant ἄξιωμα: "Ἐποπτεῖται ἄνευ ἐννοιῶν εἶναι τυφλαί, ἐν-

1 «Κατανόησις» ἢ «ὑπερβατικὴ κατανόησις» (transzendente Apperzeption) εἶναι ἡ γνώσις ἢ προερχομένη ἐκ τῆς ἐνώσεως τῆς (ὑπερβατικῆς) αἰσθήσεως καὶ τῆς (ὑπερβατικῆς) νοήσεως. Σ.Μ.

νοιαὶ δ' ἄνευ ἐποπτεῶν εἶναι γενεῆ. Ἐὰ συνθε-
 τικὰ κατὰ ταῦτα ἀξιώματα τῶν φησικῶν ἐπισημῶν δὲν πι-
 ράγονται διὰ μόνων τῶν νοητικῶν κατηγοριῶν, ἀλλὰ δι'
 αὐτῶν ἐν συνδυασμῶ μετὰ τῶν ἐποπτεῶν. Ὡσαύτως
 τὰ μαθηματικὰ ἀξιώματα τῶν ὁποίων τὸ κῆρος καὶ τὴν προ-
 τεραιότητα ἀπέδειξεν ἡ ὑπερβατικὴ αἰσθητικὴ, δὲν στη-
 ρίζονται μόνον ἐπὶ τῶν ἐποπτεῶν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς
 νοήσεως. Ἴνα ὅμως τὸ τῶσιν ἐτερογενῆ αὐτῶν στοι-
 χεῖα—ἐποπτεία δῆλα δὴ καὶ νόησις—συνδεῖσθαι πρὸς
 ἀλληλα εἶναι ἀναγκαῖον τρίτον τι, ὅπερ, ἐν μέρει λογι-
 κὸν καὶ ἐν μέρει αἰσθητόν, μεσιτεύει μεταξὺ ἀμφοτέ-
 ρων. Ἢ διὰ τοῦ τρίτου τούτου ἔννοιας τῆς ἐποπτείας μετὰ τῆς
 νοήσεως ἀποτελεῖ τὸ καλούμενον ὑπερβατικὸν σχῆμα (tran-
 szendentale Schema) ἢ τὸν ὑπερβατικὸν τοῦ χρόνου προσδιο-
 ρισμόν (χαρακτηρισμόν, χρονισμόν), ὁ ὁποῖος συντελεῖται
 (παράγεται) δι' ἐκ τῶν προτέρων προσδιορισμῶν τοῦ χρόνου
 κατὰ κανόνας· ταυτοχρόνως δῆλα δὴ μετὰ τῆς ἐποπτικῆς μορ-
 φῆς τοῦ χρόνου χρονιστίζεται κατὰ τὸ σχῆμα τῆς αἰσιότητος
 τὸ προηγούμενον ὡς αἰτία καὶ τὸ ἐπόμενον ὡς ἀποτέλεσμα
 καὶ οὕτως ἀποβαίνει κατὰ πρότον δυνατὴ ἢ ὑπ' ἡμῶν γνώ-
 σις αἰτιωδῶν συναρκειῶν.

Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι ἡ ἐνέργεια μιᾶς φανταστικῆς (παι-
 ραγωγικῆς) δυνάμεως, μιᾶς τυφλῆς λειτουργίας τῆς ψυ-
 χῆς, μιᾶς εἰς τὰ βάθη τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς κικρυμ-
 μένης τέχνης, ἡ ὁποία τίθεται εἰς οὐχὶ ἀκαθῆσιν φανταστικῶν
 σχέσιν πρὸς τὴν (ἀρχικῶς συνθετικὴν καὶ σύνθετον· εἰς συνθε-
 σεως ἀποτελουμένην) ὑπερβατικὴν κατάληψιν καὶ τῆς
 ὁποίας ἡ σχέσις πρὸς τὴν νόησιν καὶ τὴν αἰσθησιν οὐ-
 δόλως εἶναι φανερά. Ἀλλοτε μὲν φαίνεται αὕτη ὡς
 τρίτη τις μεσιτεύουσα λειτουργία παραπλεύρως πρὸς
 τὰς λοιπὰς δύο, ἀλλοτε δὲ ὡς ἡ κοινὴ ῥίζα ἀμφοτέρων.
 Ἐν πάσῃ περιπτώσει διὰ τῶν ἐκ τῶν προτέρων τούτων λει-

τουργιῶν τῆς ὑπερβατικῆς κατανοήσεως, διὰ τῶν ἐποπτεῖῶν δῆλα δὴ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ διὰ τῶν νοητικῶν κατηγοριῶν—διὰ τῶν ὁποίων παράγονται τὰντικείμενα τῆς ἐμπειρίας (ἢ φύσις) κατὰ τὴν μορφήν αὐτῶν—δι' αὐτῶν τούτων ἀκριβῶς τῶν ἐκ τῶν προτέρων λειτουργιῶν καθίστανται δυνατὰ καὶ τὰ συνθετικὰ ἀξιώματα (ἢ φυσιογνωπία δῆλα δὴ), τὰ ὅποια ἰσχύουσι (ἔχουσι κῦρος) διὰ τὰντικείμενα τῆς ἐμπειρίας ἀκριβῶς ἔνεκα τοῦ λόγου ὅτι τὰντικείμενα ταῦτα παράγονται διὰ τῶν ῥηθειςῶν ἐκ τῶν προτέρων λειτουργιῶν. Ἐὰν οἱ δισχυρισμοὶ οὗτοι εἶναι ἀληθεῖς—ἐνταῦθα δὲ δὲν εἶναι ὁ τόπος ὁ κατάλληλος καὶ ὁ ἐπιτρέπων νὰ κάμωμεν ἐκτενῆ κριτικὴν ἐξέτασιν αὐτῶν (1)—, τότε ἔπεται ὅτι γινώσκομεν τὰ πράγματα ἐκ τῶν προτέρων, διότι *παράγομεν* αὐτὰ κατὰ τὴν μορφήν των, καὶ *ὅτι τότε μόνον γινώσκομεν* αὐτὰ ἐφ' ὅσον παράγομεν αὐτὰ, ἐφ' ὅσον ταῦτα εἶναι τὰ δι' ἡμῶν προσδιορισμένα ἀντικείμενα,

(1) Ὑποδεικνύομεν μόνον ὅτι, ἐὰν ἡμεῖς προσδιορίζωμεν τὰ πράγματα ἐκ τῶν προτέρων κατὰ τὴν μορφήν των καὶ ἐὰν ἔνεκα τούτου γινώσκωμεν αὐτὰ ἐκ τῶν προτέρων, θὰ ἔπρεπεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ ὠρισμένη ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ διάταξις τῶν πραγμάτων καὶ αἱ ὠρισμέναι καὶ μερικαὶ αἰτιώδεις αὐτῶν σχέσεις(=οἱ ὠρισμένοι καὶ μερικοὶ φυσικοὶ νόμοι), θὰ ἔπρεπε, λέγομεν, νὰ ἠδύναντο καὶ αὐταὶ νὰ γινώσκωνται ὑφ' ἡμῶν a priori. Ὁ Kant ὁμοίως τὴν μὲν ὠρισμένην ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ (ἰδίως) διάταξιν τῶν πραγμάτων δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψει, οὔτε εἶπε τίποτε περὶ αὐτῆς, περὶ δὲ τῶν ὠρισμένων καὶ μερικῶν αἰτιωδῶν σχέσεων (τῶν μερικῶν φυσικῶν νόμων) ἐδήλωσε ῥητῶς ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐμπειρίας δυνάμεθα νὰ μάθωμεν αὐτούς. Τοιοῦτοτρόπως ὁμοίως εἰς τὸ κύριον ζήτημα τὸ δίκαιον ἀποκλίνει ὑπὲρ τοῦ Hume. Πᾶσα δῆλα δὴ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐμπειρίας· αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀξίωμα τῆς αἰτιότητος δὲν προέρχεται βεβαίως ἐκ τῆς ἐμπειρίας· ἐὰν ὁμοίως ἐγένετο ὀρθὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ ἢ μή, ἐὰν ἡ αἰτία τὴν ὁποίαν ἡμεῖς φανταζόμεθα ὡς τοιαύτην εἶναι πραγματικὴ αἰτία, τοῦτο μόνον ἡ ἐμπειρία διδάσκει. Οὕτω

παραστάσεις ἡμῶν, φαινόμενα. Τὸ ὅτι αἱ κατηγορίαι μίαν μόνον (ἐκ τῶν προτέρων) γνώσιν καθιστάσκει δυνατὴν ἔχει τὴν αἰτίαν αὐτοῦ ἀπ' ἐνὸς μὲν εἰς τοῦτο, ὅτι αἱ κατηγορίαι αὗται παρέχουσι γνώσιν μόνον ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐποπτείας, ἢ ὅποια εἶναι ὑποκειμενική(1), ἀπ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν φύσιν τῶν κατηγοριῶν, αἱ ὅποια ὡς στοιχεῖα τῆς ὑποκειμενικῆς ἡμῶν νοήσεως μορφοῦσιν, ὡς ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος, τὸ δεδομένον εἰς ἡμᾶς ὑλικὸν εἰς ἀντικείμενα (2).

Ἡ αὐτὴ λοιπὸν ὑπερβατικὴ παρατήρησις, ἢ ὅποια θέτουσα τὴν ἀσθητὴν ἐπιστημονικὴν γνώσιν τοῦ ἐμπειρικοῦ κόσμου ἐπὶ τινος ἐκ τῶν προτέρων βάσεως, ἐξασφαλίζει αὐτὴν κατὰ πάσης ἀμφιβολίας, ἢ αὐτὴ ὑπερβατικὴ παρατήρησις περιορίζει τὴν γνώσιν εἰς μόνα τὰ φαινόμενα. Ἡ προτεραιότης, ὁ ὅρος τῆς λογικότητος καὶ τοῦ κέρους τῆς γνώσεως ἡμῶν, εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ αἰτία τῆς ὑποκειμενικότητος αὐτῆς. Καθ' ἑαυτὰ πράγματα, ἰστάμενα ὀπισθογενεῖ τῶν φαινομένων καὶ χρησιμεύοντα ὡς αἰτία αὐτῶν, προκαλοῦνται δι' ἐρεθισμοῦ τῶν αἰσθήσεων ἡμῶν «τὸ ὑλικόν» (τὴν συσκευήν, τὸν μηχανισμόν) τῆς γνώσεως ἡμῶν, τοιοῦτον νοητὸν κόσμον, τοιαῦτα νοητά (Noemata) καθ' ἑαυτὰ πρά-

δὲ παραμένουσι πάντοτε αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι, οἱ δὲ φυσικοὶ νόμοι εἶναι κανόνες εἰλημμένοι ἐκ τῆς ἐμπειρίας δι' ἀφαιρέσεως, vérités de fait δηλαδὴ. Ἐσαύτως δὲν ἀπεδείχθη πειστικῶς ὑπὸ τοῦ Kant ὅτι ἡ ἀντίληψις τῶν πραγμάτων καὶ τῆς συναφείας αὐτῶν ἀποβαίνει κατὰ πρῶτον δυνατὴ διὰ τῶν κατηγοριῶν, ὅτι δηλαδὴ δι' αὐτῶν (τ. ἔ. τῶν κατηγοριῶν) ἀποβαίνει κατὰ πρῶτον δυνατὴ ἡ ἀντίληψις τῆς κανονικῆς (κατὰ κανόνας) χρονικῆς ἀκολουθίας.

(1) Ἐν συνδυασμῷ μετὰ τινος ἄλλης (λογικῆς) ἐποπτείας θὰ ἠδύναντο αἱ κατηγορίαι νὰ παρῶσιν μίαν ἀπόλυτον γνώσιν περὶ τῶν καθ' ἑαυτὰ πραγμάτων.

(2) Μία γνώσις τῶν πραγμάτων καθ' ἑαυτὰ θὰ προῦπέθειε κατὰ ταῦτα μίαν οὐχὶ κατὰ κατηγορίας νοῦσαν νόησιν.

γματα δέχεται μὲν ὁ Kant, θεωρεῖ ὅμως ταῦτα ὡς μὴ προσιτὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γνῶσιν. Οὔτε διὰ τῆς ἐποπτείας οὔτε διὰ τῆς νοήσεως—οὔτε διὰ τῆς μαθηματικῆς οὔτε διὰ τῆς φυσικῆς—δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν αὐτά.

3) Τοιαύτη τις γνῶσις δὲν ἐπιτυγχάνεται οὔτε διὰ τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἐπιστήμης περὶ τοῦ ἀπολύτου, περὶ τῆς ἐσχάτης αἰτίας παντός τοῦ «εἶναι». Τοιαύτη τις ἐπιστήμη, διδάσκει ὁ Kant εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τῆς ὑπερβατικῆς λογικῆς, εἰς τὴν ὑπερβατικὴν διαλεκτικὴν, δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη, εἶναι φαινομενικὴ ἐπιστήμη (διαλεκτικὴ), ἣτις ἐργάζεται μὲ ἀπατηλὰ συμπεράσματα καὶ περισπλέκεται εἰς ἀντιφάσεις. Τὴν προτεραικὴν (ἐκ τῶν προτέρων) βᾶσιν τῆς μεταφυσικῆς—διότι ἂν αντιρροήτως ὑπάρχει τοιαύτη ἐκ τῶν προτέρων βᾶσις αὐτῆς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν δύναται τις νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτῆς ὅπως τῶν ἐκ τῶν προτέρων βᾶσεων τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς φυσικῆς—ἀποιελεῖ ὁ λόγος, τὸν ὁποῖον ὁ Kant ὡς τὴν δύναμιν τοῦ συμπεραίνειν ἀντιτάσσει πρὸς τὸν νοῦν, τὴν δύναμιν τοῦ κρίνειν. Καθὼς ὁ νοῦς περιέχει κατηγορίας, οὕτως ὁ λόγος περιέχει ἰδέας, διὰ τῆς βοήθειάς τῶν ὁποίων ἀποπειρᾶται ν' ἀναγάγῃ τὰ ὄντα εἰς τὰς τελευταίας καὶ ἀπολύτους αὐτῶν αἰτίας. Ἡ σχέσις ὅμως τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου πρὸς τὰς κατηγορίας τοῦ νοῦ δὲν εἶναι ἐντελῶς φανερά· ἐν μέρει μὲν φαίνονται αἱ ἰδέαι ὡς αἱ εἰς τὸ ἀπόλυτον ἐπεκταθεῖσαι κατηγορίαί, οὔτως ὥστε ἡ μεταφυσικὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Kant ἀρνεῖται νὰ δεχθῆ ὡς ἐπιστήμην, θὰ ἐσήμαινε τὴν ἀπόπειραν (τοῦ λόγου), ὅπως διὰ τῶν πρὸς συλλαβισμὸν (buchstabieren) τῶν ἐμπειριῶν (φαινομένων) προωρισμένων κατηγοριῶν γνωρίσωμεν τὰ καθ' ἑαυτὰ πράγματα· ἐν μέρει δὲ φαίνονται αἱ ἰδέαι ὡς τι εἰδικῶς διάφορον τῶν κατηγοριῶν τοῦ νοῦ. Ὡς τὰς κατηγορίας παράγει ὁ Kant ἐκ τῶν εἰδῶν (μορφῶν) τῶν κρίσεων, οὕτω καὶ τὰς ἰδέας παράγει κατὰ ἀρκετὰ

τεχνητὸν τρόπον ἐκ τῶν μορφῶν τῶν συλλογισμῶν, ἐκ τοῦ κατηγορικοῦ τὴν ψυχολογικὴν ἰδέαν, ἐκ τοῦ ὑποθετικοῦ τὴν κοσμολογικὴν, ἐκ τοῦ διαζευκτικοῦ τὴν θεολογικὴν, τὸ θεολογικὸν ἰδεῶδες. Ἡ ψυχολογικὴ ἰδέα σημαίνει τὴν ἀπόπειραν ἵνα τὴν ποικιλίαν τῶν φαινομένων τῆς ἔσωτερικῆς αἰσθήσεως, τὰ φαινόμενα δῆλα δὴ καὶ γεγονότα τῆς συνειδήσεως, ἀναγάγωμεν εἰς τι ἑνιαῖον καὶ ἰδίαν οὐσίαν ἀποτελοῦν ὄν, τὴν ψυχὴν, ὡς τὴν ἐσχότην αὐτῶν αἰτίαν. Ἡ ψυχολογικὴ ἰδέα ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον (τὴν ὑπόθεσιν) τῆς ὀρθολογικῆς ψυχολογίας, ἣ ὁποία ὀρμωμένη ἐκ τῆς προϋποθέσεως ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἑνιαῖόν τι καὶ ἀποτελεῖ ἰδίαν οὐσίαν—ἐκ τῆς ἐνότητος λοιπὸν καὶ τῆς οὐσιαστικότητος τῆς ψυχῆς—συμπεραίνει τὸ ἀφθαρτον καὶ τὴν ἀθανασία αὐτῆς. Ἡ ψυχολογικὴ ὅμως ἰδέα στηρίζεται ἐπὶ τινος ψευδοῦς συλλογισμοῦ (παραλογισμοῦ), διότι τὸ *ιδανικόν* (*ὑποτιθέμενον*) *ὑποκείμενον τῶν σκέψεων*,—τὴν ὑπερβατικὴν ἐνότητα τῆς καταλήψεως, τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως, ἣ ὁποία πρέπει βεβιαίως νὰ προῦκοτεθῇ ὡς ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τῆς δυνατότητος πάσης γνώσεως—ἀντικαθίστα ἀδίκως διὰ τινος *πραγματικοῦ* καὶ *ὑπερραισθητοῦ* ὄντος, τῆς ἀτμήτου καὶ ἰδίαν οὐσίαν ἀποτελούσης ψυχῆς, ἐν ᾗ δύνανται καὶ πλείονες οὐσίαι νὰ εἶναι οἱ *πραγματικοὶ φορεῖς* τῆς ἐνότητος τῆς αὐτοσυνειδήσεως. Ἡ κοσμολογικὴ ἰδέα (ἀντικείμενον—ὑπόθεσις—τῆς ὀρθολογικῆς κοσμολογίας) κατατέμνεται πράγματι εἰς τέσσαρας κοσμολογικὰς ἰδέας. Αὗται δὲ δὲν ἀναφέρονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς διάφορα τῶν φαινομένων καθ' ἑαυτὰ πράγματα, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων, τὸν ὁποῖον αὗται, ὡς αἱ εἰς τὸ ἀπόλυτον ἐπεκταθεῖσαι κατηγορίαι, ἀποπειροῦνται νὰ νοήσωσιν ἑνιαίως, *θεωροῦσαι αὐτὸν ὡς τι καθ' ἑαυτὸ ὄν*. Κατὰ τὴν ἀπόπειραν ταύτην περιπλέκεται ὁ ἀνθρώπινος λόγος εἰς ἀντιφάσεις, περιπίπτων εἰς ἀντιθέτους καὶ

ἀναιρούσας ἀλλήλας προτάσεις, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ διατηρήσῃ οὔτε νὰ παραιτήσῃ δύναται. **Τοιαύτην ἀντίφασιν συνισταμένην ἐκ θέσεως καὶ ἀντιθέσεως** ὀνομάζει ὁ Kant **ἀντινομίαν**. Ὑπάρχουσι δὲ τέσσαρες ἀντινομίαι (1) ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς τέσσαρας κοσμολογικὰς ἰδέας.

Εἰς τὴν **πρώτην** ἀντινομίαν (ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ποσότητα) ἡ μὲν θέσις λέγει ὅτι κόσμος ἔχει μίαν ἐν χρόνῳ ἀρχὴν καὶ ὅτι κατὰ τὸν χῶρον εἶναι περικεκλεισμένος εἰς ὅρια, διότι ἄλλως θὰ ὤφειλε νὰ ἔχη διανυθῆ μία αἰωνιότης καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς δεδομένον ἐν ἀποπερατωμένον ἀπειρον· ἡ ἀντίθεσις ἀφ' ἑτέρου δισχυρίζεται ὅτι ὁ κόσμος οὔτε ἐν χρόνῳ ἀρχὴν ἔχει οὔτε ὅρια ἐν τῷ χώρῳ, ἀλλ' ὅτι καὶ κατὰ χρόνον καὶ κατὰ χῶρον εἶναι ἀπειρος, διότι ἄλλως θὰ εἶχε προηγηθῆ εἰς κενὸς χρόνος, ὁ δὲ κόσμος θὰ εἶχε παραχθῆ ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ θὰ εἶχε σχέσιν πρὸς τι ἔκτος αὐτοῦ ὑπάρχον κενόν, πρὸς τὸ «μηδέν». **Εἰς τὴν δευτέραν** ἀντινομίαν (ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ποιότητα) ἡ μὲν θέσις ἀπαιτεῖ τελευταῖα, ἀπλᾶ καὶ ἀτίμητα πλέον συστατικά ὡς βάσιν καὶ προϋπόθεσιν παντὸς συντεθειμένου, ἐν ᾧ ἡ ἀντίθεσις δισχυρίζεται τὸ ἐπ' ἀπειρον τμητὸν τῶν ἐν χώρῳ εὑρισκομένων πραγμάτων, διότι πᾶν ἔχον ἔκτασιν εἶναι, ὡς τοιοῦτον (ὡς ἐκτεταμένον δῆλα δὴ), τμητόν. **Εἰς τὴν τρίτην ἀντινομίαν** (ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν σχέσιν) ὑποστηρίζει ἡ θέσις ὅτι ἔκτος τῆς κατὰ φυσικοὺς νόμους (φυσικῆς) αἰτιότητος ὑπάρχει καὶ αἰτιότης διὰ τῆς ἐλευθερίας, διότι ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος ἀπαιτεῖ τελειότητα τῶν αἰτιῶν, ἥτις ὑπάρχει τότε μόνον, ὅταν ὑπάρχωσιν αἰτίαι αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι πάλιν ἀποτελέσματα ἄλλων αἰτιῶν. Ἡ ἀντίθεσις

1. Αἱ ἀντινομίαι αὗται λέγονται ἀντινομίαι τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν, διότι μετ' ἀναγκαιότητος φέρεται ὁ λόγος πρὸς τὰς ἀντιφάσεις ταύτας.

ὅμως ἀρνεῖται τὴν ἐλευθερίαν, διότι σημαίνει παρόβασιν τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος, ἀπαιτοῦντος μίαν αἰτίαν δι' ἕκαστον συμβάν. Εἰς τὴν τετάρτην τέλος ἀντινομίαν (ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὸν τρόπον) ἢ μὲν θέσις ἀπαιτεῖ ἐν ἀπολύτως ἀναγκαῖον ὄν ὡς μέρος ἢ αἰτίαν τοῦ κόσμου, διότι ἀνευτελειότητος τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων οὐδὲν ὀριστικόν, ἄρα καὶ οὐδὲν ὠρισμένον ὄν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑπάρχη. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως ἀρνεῖται τὸ ὄν τοῦτο, διότι ἡ σειρά τῶν ὄρων εἶναι ἀναγκαῖως ἀπειρος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος εἰς τι ἔκτος τῆς σειρᾶς ταύτης ἱστούμενον ὄν.

Ἐὰν λοιπὸν αἰτία τῶν ἀντινομιῶν τούτων εἶναι ἢ μὴ διακρίσις μεταξὺ πράγματος καὶ ἑαυτοῦ καὶ φαινομένου, τότε θὰ ἐκλείπωσιν αὗται διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς εἰρημένης διακρίσεως. Αὕτη δὲ εἶναι ἡ νέα ὁδὸς τὴν ὁποίαν χαράσσει ὁ Kant, τῇ βοηθείᾳ ὅμως μιᾶς νέας ἀπόψεως, τῆς ἀντικαταστάσεως δῆλα δὴ τῆς (ψευδοῦς) ἐννοίας τοῦ ἀπείρου διὰ τῆς ὀρθῆς (ἀρνητικῆς) ἐννοίας τῆς ἀπείρου ἀναζητήσεως πεπερασμένων αἰτιῶν. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ εἶναι ὁ κόσμος ἀπειρος. Οὐδέποτε ἔρχεται τις εἰς μίαν πρώτην ἀρχὴν ἢ εἰς ἓν ἐν χώρῳ τέλος τοῦ κόσμου. Ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ εἶναι ὁ κόσμος ἀπείρως τμητός, ἐν ᾧ τὰ πρῶτα καὶ ἀρχικὰ ὄντα (Urdinge) τοῦ νοητοῦ κόσμου—τοῦ κόσμου τῶν καθ' ἑαυτὰ πραγμάτων — δύνανται νὰ εἶναι ἀπολύτως ἀπλᾶ. Ἄπας ὁ κόσμος τῶν φαινομένων, ὡς καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὑπόκειται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος ὡς νοητὸν ὅμως ὄν—ὡς καθ' ἑαυτὸ ἐγώ—δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Ὡσαύτως εἰς τὸν φαινομενικὸν κόσμον τὸ πᾶν προσδιορίζεται ὑφ' ἑτέρου, δύναται ὅμως νὰ νοηθῇ ὡς ὑπάρχον ἐν ἀναγκαῖον καὶ ἀπόλυτον ὄν, ὡς ἡ αἰτία πάσης πραγματικότητος.

Περὶ τὸ ὄν τοῦτο ἀσχολεῖται ἐγγύτερον ἢ ὀρθολογικὴ θεολογία, ἥτις ζητεῖ διὰ λογικῶν ἀποδείξεων ν' ἀποδείξῃ

τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ ἀναγκαίου καὶ ἀπολύτως τελείου ὄντος (περιεχομένου τῆς θεολογικῆς ἰδέας). Ὁ Kant ὁμως δεικνύει ὅτι αἱ ἀποδείξεις αὗται—ἡ ὄντολογικὴ, ἡ κοσμολογικὴ καὶ ἡ φυσικοτελεολογικὴ—δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. **Ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις** συμπεραίνει ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν τελείου καὶ πραγματικοῦ ὄντος περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ὡς ἐνὸς εἰς τὴν ἐννοίαν ταύτην ἀναγκαίως ἀνήκοντος προσόντος, οὐχὶ δικαίως ὁμως, διότι ἡ ὑπαρξις δὲν ἀνήκει εἰς τὰ γνωρίσματα (τὰ χαρακτηριστικά) ἐννοίας τινός, οὔτε δύναται νὰ ληφθῇ ἐξ αὐτῆς (ἐκ τῆς ἐννοίας δῆλα δῆ). 100 πραγματικὰ τάληρα περιέχουσι κατὰ τὴν ἐννοίαν αὐτῶν οὐχὶ πλείονα ἀπὸ ὅ,τι περιέχουσι 100 ἀπλῶς δυνατὰ ἢ νοητὰ τάληρα καὶ ἡ ἐννοία τῶν 1000 ταλήρων (1) οὐδαμῶς καθιστᾷ πιθανωτέραν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν, τῶν 100 ταλήρων δῆλα δῆ, ἀπὸ ὅσον καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπαρξιν τῶν 100 ταλήρων ἢ ἐννοία τῶν 100 ἐξ αὐτῶν. **Ἡ κοσμολογικὴ ἀπόδειξις** συμπεραίνει ἐκ τῆς δεδομένης καὶ περιορισμένης ὑπάρξεως τὴν ἀπόλυτον ὑπαρξιν, ὡς τὴν ἐσχάτην αἰτίαν ἐκείνης, περιπίπτει ὁμως οὕτως εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, ὅστις δι' ἐκάστην αἰτίαν ἀπαιτεῖ ἕτεραν αἰτίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ποιεῖται τοῦ νόμου τούτου, ὅστις ἰσχύει μόνον διὰ τὰ φαινόμενα, μὴ ἐπιτρεπομένην χρῆσιν εἰς τὸ πεδίον τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ἡ κοσμολογικὴ ἀπόδειξις δὲν λέγει ἐπὶ πλέον ὅτι ἡ πρώτη αἰτία εἶναι ἀναγκαίως ὁ Θεός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ὀρισθῇ μόνον διὰ τῆς ὄντολογικῆς ἀποδείξεως. Αὕτη ὁμως ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ τοῦτο. **Ἡ φυσικοτελεολογικὴ (2) ἀπόδειξις**

(1) Εἰς τὴν ὁποῖαν ἐννοίαν τῶν 1000 ταλήρων ἀναγκαίως νοεῖται καὶ ἡ ἐννοία τῶν 100. Σ. Μ.

(2) Τὴν ἠθικοτελεολογικὴν ἀπόδειξιν δέχεται ὁ Kant εἰς τὴν Κριτικὴν τοῦ πρακτικοῦ λόγου. Σ. Μ.

συμπεραίνει ἐκ τῆς τάξεως, σκοπιμότητος καὶ ἁρμομονίας τοῦ (φυσικοῦ) κόσμου λογικὴν τινα καὶ τελείαν αὐτοῦ αἰτίαν. Ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐντυπώσεως αὐτῆς ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος δύναται ἢ ἀπόδειξις αὕτη νὰ εἶναι πάντοτε βεβαία περὶ τῆς ἐπιτυχίας αὐτῆς· πραγματικὴν ὅμως ἀπόδειξιν καὶ αὕτη δὲν σημαίνει. Ἡ ἀναλογία ἢ ὁποῖα χρησιμεύει ὡς βᾶσις τῆς ἀποδείξεως ταύτης, ἢ παρομοίωσις τοῦ κόσμου πρὸς ἀνθρώπινον ἔργον τέχνης, δὲν εἶναι ἰσχυρά, διότι τὰ κακὰ καὶ αἱ ἀτέλεια τοῦ κόσμου εἶναι αἱ ἀντίθετοι πρὸς τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς ἀποδείξεως ἐνστάσεις κατὰ τοῦ συμπεράσματος τὸ ὁποῖον ζητεῖ αὕτη νὰ ἐξαγάγῃ. Ἐκτὸς τούτου θὰ προέκυπτεν ἐκ τῆς ἀποδείξεως ταύτης εἰς ἀρχιτέκτων τοῦ κόσμου (*architectus mundi*)—ἴσως καὶ πολλότης Θεῶν—, οὐδέποτε ὅμως ὁ δημιουργὸς τοῦ κόσμου (*creator mundi*) ὡς ἡ τελευταία αἰτία παντὸς πραγματικοῦ. Ἐνταῦθα θὰ ἔπρεπε νὰ σπεύσωσι πρὸς βοήθειαν καὶ ἡ κοσμολογικὴ καὶ ἡ ὄντολογικὴ ἀπόδειξις, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐδείχθη, δὲν δύνανται τὰ παράσχωσι τὴν ἀπαιτουμένην βοήθειαν.

Ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ ἐπιστημονικῶς. Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις δὲν γινώσκει περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον περὶ ἀπείρου σειρᾶς φαινομένων τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ βᾶσει τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος παράγει ἐξ ἀλλήλων.

Οὐχ ἦττον αἱ ἰδέαι τοῦ λόγου, ἰδίᾳ δὲ αἱ ἰδέαι τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ ἡ περὶ Θεοῦ ἰδέαι δὲν εἶναι ἀπλᾶ φανταστικὰ δημιουργήματα ἀλλ' ἰδέαι ἔχουσαι τὴν αἰτίαν αὐτῶν εἰς τὸν ἡμέτερον λόγον, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ διασφραδίσωμεν αὐτὰς εἰς πραγματικὰς γνῶσεις, οὔτε δυνάμεθα νὰ στηρίξωμεν ἐπ' αὐτῶν ἐπιστήμην—τὴν μεταφυσικὴν— ὡς προάττομεν τοῦτο (εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ φυσικὴν) στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐκ τῶν προτέρων γνωστικῶν στοιχείων τῆς αἰσθησεως καὶ τῆς νοήσεως. Αἱ ἰδέαι αὗται εἶναι ἔννοια ἀπα-

ραίτητοι καὶ ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἡμῶν· δὲν
 δυνάμεθα νὰ παραιτήσωμεν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ δὲν δυνάμεθα
 ν' ἀγάγωμεν αὐτάς εἰς πέρας. Ὡς τοιαῦται δ' ἔννοιαι δει-
 κνύουσιν αἱ ἰδέαι αὐταὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς σκοποὺς εἰς τοὺς ὁποί-
 ους τείνει πᾶσα ἡμῶν ἡ γνῶσις, ἣτις ζητεῖ τέλος καὶ τε-
 λειότητα, χωρὶς βαβαίως νὰ δύναται ποτε νὰ ἐφιχθῇ τού-
 των. **Αἱ ἰδέαι αὐταὶ τέλος διατηροῦσι πάντοτε τὴν ση-
 μασίαν αὐτῶν ὡς κυρίων ἐλατηρίων τῆς ἐρεῦνης καὶ
 τῆς γνώσεως ἡμῶν,** ἡ δὲ ὑπερβατικὴ διαλεκτικὴ ἀσχολεῖ-
 ται σοβαρῶς ἵνα ἐξάρῃ προσηκόντως τὴν **θετικὴν** (posi-
 tive) σημασίαν αὐτῶν διὰ τὴν περὶ τοῦ κόσμου ἀντίληψιν
 ἡμῶν. Ἐπὶ τῇ βίσει τῶν ἰδεῶν τοῦ λόγου δικαιούμεθα νὰ
 θεωρῶμεν ὡς δυνατὴν τοιαύτην τινὰ διαμόρφωσιν τῶν ὄν-
 των οἷαν ὁρίζουσιν αἱ ἰδέαι αὐταὶ καὶ νὰ προσβλέπωμεν
 τὰ ὄντα ὡς εἶν ὑπῆρχε ψυχὴ, ἀθανασία καὶ παντοδύναμος
 Θεός. Δικαιούμεθα δὲ τοσοῦτον μᾶλλον πρὸς τοῦτο, ἐφ' ὅ-
 σον καὶ αἱ ἀντίθετοι πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας πεποιθή-
 σεις δὲν εἶναι ἀπηλλαγμέναι ἀντιφάσεων, ἐνῶ αἱ ἰδέαι
 αὐταὶ ἔχουσιν ὑπὲρ αὐτῶν τὸ πλεονέκτημα ὅτι προσαρμό-
 ζονται ἄριστα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ λόγου ἡμῶν. Καὶ οὕτω
 δυνάμεθα, **ἂν πρακτικοὶ λόγοι ἐπιβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς
 τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ Θεοῦ,
 τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς,** νὰ εἴμεθα ὁπα-
 δοὶ τῆς πεποιθήσεως ταύτης, **χωρὶς νὰ φοβώμεθα ὅτι εἶ-
 ναι δυνατὸν νὰ ἴδωμεν τὸ ἀστηρικτὸν αὐτῆς μαρτυ-
 ρούμενον ὑπὸ τῆς ἐπιστημῆς.** Τοὺς πρακτικοὺς τούτους
 λόγους παρέχει ἡ ἠθικὴ.

β') Ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία.

Ὁ αὐτὸς λόγος ὅστις ἀντλεῖ ἐξ αὐτοῦ τὰξιῶματα τῆς
 καθαρᾶς γνώσεως εἶναι ὡσαύτως ὡς πρακτικὸς λόγος — αὐ-
 τη δὲ εἶναι ἡ ἀνωτέρα μορφή τοῦ λόγου (πρωτεῖον, Pri-
 mat, τοῦ πρακτικοῦ λόγου) — καὶ ἡ δημιουργικὴ αἰτία τῶν

κανόνων τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας, τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Οὗτος πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ προέρχεται ἐκ τοῦ λόγου, διότι μόνον ἐὰν εἶναι ἐκ τῶν προτέρων δύναται νὰ εἶναι γενικῶς ἔγκυρος καὶ γενικῶς ὑποχρεωτικὸς νόμος. Ὡς τοιοῦτος δ' ὁ ἠθικὸς νόμος δὲν δύναται νὰ ἔχη ληφθῆ δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς ἐμπειρίας, διότι αὕτη δεικνύει μόνον πῶς πράγματι ἐνεργοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὐχὶ δὲ καὶ πῶς ὀφείλουσι νὰ πράττωσιν. Ἡ ἰσχὺς ὅμως τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι ἐντελῶς ἀνεξάρτητος τοῦ γεγονότος, ἂν οἱ ἄνθρωποι ἀκολουθοῦσιν αὐτὸν ἢ οὐ.

Εἶδομεν εἰς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν ὅτι ἡ μορφή ἦτο καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν τὸ ἐκ τῶν προτέρων στοιχεῖον αὐτῆς, ἐνῶ τὸ ὕλικόν ἀπετέλει τὸ ἐμπειρικόν αὐτῆς στοιχεῖον. Καὶ εἰς τοὺς πρακτικοὺς λοιπὸν νόμους ὀφείλομεν κατ' ἀναλογίαν νὰ δίδωμεν εἰς τὴν μορφήν τὸ ἐκ τῶν προτέρων καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γενικότητος καὶ ὑποχρεωτικότητος αὐτῶν. Ἐὰν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διατάσσει πρακτικὸς τις νόμος—τὸ περιεχόμενον ἢ ἡ ὕλη αὐτοῦ—ἦτο ἡ αἰτία τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς βουλήσεως, θὰ ἦτο τοιαύτη αἰτία μόνον διὰ τῆς ἐπιθυμίας τὴν ὁποῖαν ἀφυπνίζει εἰς τὸν πράττοντα ἢ ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν πρᾶξις. Ἐφ' ὅσον ὅμως αἱ διαθέσεις (ἐπιθυμίαι) τῶν ἀνθρώπων εἶναι διάφοροι καὶ ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν προτέρων δὲν δύναται ἀπολύτως καὶ μετ' ἀσφαλείας νὰ γνωσθῆ, ἂν πρᾶξις τις συνδέεται μετὰ εὐχαριστήσεως ἢ δυσαρρεσκείας, θὰ ἐδίδετο τοιουτοτρόπως εἰς τὸν νόμον ὑποκειμενικὴ καὶ ἐμπειρικὴ βάσις, ἣτις περι- κλείει ἐν ἑαυτῇ παραίτησιν ἀπὸ τῆς γενικότητος καὶ ὑποχρεωτικότητος αὐτοῦ. Οὐχὶ λοιπὸν εἰς τὴν ὕλην, ἀλλ' εἰς τὴν μορφήν τοῦ νόμου, εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ ὡς νόμου, πρέπει νὰ κεῖται ἡ αἰτία τῆς γενικῆς ὑποχρεωτικότητος καὶ τοῦ γενικοῦ κύρους αὐτοῦ. Συμφώνως πρὸς τὰς προϋποθέσεις ταύτας δίδει ὁ Kant εἰς τὸν «θεμελιώδη νόμον τοῦ πρα-

κτικῶν λόγων» τὴν ἐξῆς μορφήν⁽¹⁾: *πραῖτε τριουτοτρόπως, ὥστε αἱ ἀρχαὶ τῆς βουλήσεώς σου νὰ δύνανται ἐκάστοτε νὰ εἶναι καὶ ἀρχαὶ γενικῆς τινος νομοθεσίας*». Εἰς τὴν διατύπωσιν ταύτην τοῦ θεμελιώδους ἠθικοῦ νόμου διαφαίνεται τὸ κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν τῆς Καντιανῆς ἠθικῆς, ἢ *τυπικότητος* αὐτῆς, ἢ ὑποταγὴ δῆλα δὴ αὐτῆς εἰς τινα ἐκ τῶν προτέρων τύπων, δι' οὗ κανονίζονται οἱ μερικοὶ ἠθικοὶ νόμοι, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ διαμορφῶσι τὴν ὕλην αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὸν ἐκ τῶν προτέρων ἐσχηματισμένον θεμελιώδη ἠθικὸν νόμον (τύπον). Ἡ τυπικότης δ' αὕτη τῆς Καντιανῆς ἠθικῆς ὑπὸ μὲν τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς ἐπαινεῖται ὡς τὸ μέγιστον αὐτῆς προτέρημα, ὑπὸ δὲ τῶν ἀντιπάλων αὐτῆς χαρακτηρίζεται ὡς τὸ μέγιστον αὐτῆς μειονέκτημα. Ἐκ τῆς ἐντελῶς τυπικῆς ἀπόψεως, ἐκ τῆς ἀπόψεως δῆλα δὴ ἂν ἔν παράγγελμα ὕπερ ἐπιβάλλει ἢ ἀπαγορεύει εἰς ἡμᾶς ἓνα ἰσορροπημένον τρόπον ἐνεργείας εἶναι κατάλληλον νὰ ἰσχύη ὡς ἀξίωμα μιᾶς γενικῆς νομοθεσίας· ἐκ τῆς ἀπόψεως ἂν ἔν παράγγελμα—θετικὸν ἢ ἀρνητικόν—δύναται νὰ νοηθῆ ὡς γενικὸς νόμος ἢ μέρος ἐνός γενικοῦ, ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης μόνον ὀφείλει νὰ ληφθῆ τὸ κριτήριον συμφώνως πρὸς τὸ ὅποῖον θὰ θεωρηθῆ τὸ παράγγελμα τοῦτο ὡς καλὸν ἢ κακόν, ὑποχρεωτικὸν ἢ μὴ ὑποχρεωτικόν. Ἰὰ παραδείγματα ὅμως τὰ ὅποια προσάγει ὁ Kant πρὸς διασάφησιν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης δὲν εἶναι κατάλληλα ἵνα ἀποδείξωσι τὴν ὀρθότητά αὐτῆς. "Ἄν μίαν κατάθεσιν τὴν ὅποιαν μοὶ ἐνεπιστεύθη τρίτος τις ἄνευ ἀποδείξεως καὶ ἄνευ γνώσεως τρίτου τινὸς πρέπει μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδιοκτῆτου νὰ καταχρασθῶ ἢ ν' ἀποδώσω· ἂν τὸν πλησίον ὅστις ἔχει ἀνάγκην βοήθειας πρέπει νὰ βοηθήσω ἢ νὰ ἐγκαταλείψω εἰς

(1) Εἰς τὴν μορφήν ταύτην ἐγκεῖται τὸ περιεχόμενον τοῦ Καντιανοῦ ἠθικοῦ νόμου ἢ μορφή δῆλα δὴ εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

τὴν τύχην του· περὶ τῶν ζητημάτων τούτων δυσκόλως δύναται τις ν' ἀποφανθῆ συμμορφούμενος πρὸς τὴν Καντιανὴν ὑπόδειξιν καὶ θέτων πρὸ αὐτοῦ τὸ ἐρώτημα : ποῖον ἐκ τῶν δύο παραγγελμάτων δύναται νὰ νοηθῆ ὡς γενικὸς κανὼν ἐνεργείας ; Διότι ὡς γενικὸς κανὼν ἐνεργείας δύναται νὰ νοηθῆ καὶ τὸ παράγγελμα νὰ καταχρᾶται τις, εἰ δυνατόν πάντοτε, ἐμπιστευθεῖσας εἰς αὐτὸν καταθέσεις, ὡς καὶ τὸ ἕτερον νὰ ὑπολογίζῃ τις πάντοτε μόνον εἰς ἑαυτόν. Τὰ ἐπιχειρήματα δὲ τὰ ὅποια προσάγει ὁ Kant πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ ἀντιθέτου, ὅτι δηλαδὴ τὸ μὲν πρῶτον παράγγελμα θὰ ἐπέφερε τὴν ἄρσιν τῆς πίστεως, τὸ δὲ δεύτερον θὰ συνέτεινεν εἰς τὴν βλάβην μου, εἴαν ποτε ἤθελον περιέλθῃ εἰς τὴν κατάστασιν νὰ λάβω ἀνάγκην τῆς βοήθειας τῶν ἄλλων, τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα δὲν πρέπει νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψιν ἐν ἡ περιπτώσει τοῦλάχιστον—ὡς νομίζει ὁ Kant—πάντα τὰ ὑλικά αἴτια τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς βουλήσεως πρέπει ν' ἀποκλεισθῶσιν. Ἡ γενικότης ἐνὸς παραγγέλματος, ἢ τυπικὴ δηλαδὴ συμφωνία ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι πάντες θέλουσι τὸ αὐτό, δὲν δύναται νὰ ταυτισθῆ πρὸς ἐν παράγγελμα τῆς γενικότητος πρὸς τὴν πρακτικὴν συμφωνίαν ἀνθρώπων ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅτι πάντες θέλουσι τὴν εὐδαιμονίαν τῆς γενικότητος καὶ συμφώνως πρὸς τὴν θέλησιν ταύτην φέρουσι τὰς πράξεις αὐτῶν εἰς ἀμοιβαίαν ἁρμονίαν. Ἐκ τοῦ πρώτου (ἐκ τῆς γενικότητος ἐνὸς παραγγέλματος) δὲν δύναται τις νὰ παραγάγῃ τὸ δεύτερον (τὸ παράγγελμα τῆς γενικότητος). Ὁ Φραγκίσκος Α' τῆς Γαλλίας καὶ ὁ Κάρολος Ε' τῆς Γερμανίας ἤθελον ἀμφότεροι τὸ αὐτό : τὸ Μιλᾶνον. Ἡ συμφωνία ὅμως αὕτη τῆς θελήσεως αὐτῶν δὲν ἐσήμαινεν ἁρμονίαν τῶν συμφερόντων αὐτῶν, ἀλλ' ἀντίθεσιν συμφερόντων, ἣτις ἔπρεπε νὰ ἐξομαλυνθῆ δι' ἐνὸς αἵματηροῦ πολέμου. Οὐχὶ λοιπὸν διότι ἐν παράγγελμα δύναται νὰ νοηθῆ ἢ μὴ ὡς γενικὸς νόμος εἶναι καλὸν ἢ κακόν, ἀλλ'

ἐφ' ὅσον εἶναι καλὸν ἢ κακὸν δύναται νὰ τεθῆ ὡς γενικὸς καὶ ὑποχρεωτικός (ἠθικός) νόμος ἢ ν' ἀπορριφθῆ.

Ἐὰν αἱ πράξεις ἡμῶν προσδιορίζοντο τελείως καὶ ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, τότε θὰ ἦτο οὗτος ὡσὰν φυσικὸς νόμος τῆς βουλήσεως ἡμῶν. Ἐν ὅν εἰς τὸ ὁποῖον θὰ συνέβαινε τοῦτο θὰ ἦτο ἅγιον ὄν. Εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐνεργεῖν δὲν προσδιορίζεται ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ὁ ἄνθρωπος ὁδηγεῖται καὶ ὑπὸ ἄλλων προσδιοριστικῶν αἰτίων. Διὰ τοῦτο ἐμφανίζεται ἀπέναντι αὐτοῦ ὁ ἠθικὸς νόμος ὡς μία ἐντολή, ὡς ἐν πρόσταγμα, ὅπερ προτάσσει αὐτόν: «Ὁφείλεις οὕτω νὰ πράξης». Κυρίως δ' ἐμφανίζεται ὁ ἠθικὸς νόμος ὡς *κατηγορικὴ προσταγή* (kategorischer Imperativ), ἢ ὁποία διατάσσει: «Ὁφείλεις ἄνευ ὄρων οὕτω νὰ πράξης», οὐχὶ δὲ ὡς ὑποθετικὴ, ἢ ὁποία συμβουλεύει νὰ πράξη τις κατὰ τινὰ τρόπον, εἰὰν θέλῃ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο. Μόνον δὲ εἰὰν ὁ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἢ *μοναδικὴ* προσδιοριστικὴ αἰτία *τῆς βουλήσεως*, εἰὰν πράξις τις γίνεται χάριν τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς αὐτόν, ἐκ καθήκοντος, εἶναι πράγματι αὕτη (τ. ἔ. ἢ βούλησις καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς προερχομένη πράξις) ἀγαθὴ, ἔχει ἠθικὴν ἀξίαν. Ἐὰν τοῦναντίον εἶναι *μόνον* σύμφωνος πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, γίνεται ὅμως ἐκ προσδιοριστικῶν αἰτίων μὴ κειμένων εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον (εἰὰν π.χ. εἷς ἔμπορος εἶναι ἔντιμος, διότι νομίζει ὅτι μόνον οὕτω προάγει ἄριστα τὸ ἐμπόριόν του), ἔχει τότε *νομιμότητα* ἀλλ' οὐχὶ ἠθικότητα. Ὡσαύτως ἢ ἀνάμιξις συναισθημάτων ὡς π.χ. συμπαιθείας κτλ. παραβλάπτει τὴν ἠθικὴν ἀξίαν μιᾶς πράξεως (1), διότι αὕτη πρέπει μόνον ἐξ ἠθικότητος νὰ γίνῃ. Προσ-

(1) Ὁ Schiller λέγει σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «Εἶμαι καλὸς πρὸς τοὺς φίλους, πράττω ὅμως τοῦτο μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν καὶ συχνάκις τυραννοῦμαι μὲ τὴν ιδέαν ὅτι δὲν εἶμαι ἐνάρετος». Εἰς τὸν οὕτως ἀμφιβάλλοντα περὶ τῆς ιδίας ἀρετῆς δίδει ὁ ποιητὴς τὴν

διορίζων ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ ἠθι-
κοῦ νόμου, προσδιορίζει ἑαυτὸν ἀνεξαρτήτως παντὸς ἄλλου
ἔκτος τοῦ λόγου αὐτοῦ κειμένου—*ἑτερονόμου*—ἐλατηρίου,
προσδιορίζει ἑαυτὸν *αὐτονόμως* διὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ λόγου,
διὰ *νόμων* τοὺς ὁποίους δίδει αὐτὸς εἰς ἑαυτὸν ὡς λογι-
κὸν ὄν. Ἡ αὐτονομία αὕτη ἢ αὐτοτέλεια τοῦ λόγου εἶναι
τόσον σπουδαῖον προσὸν πάσης ἠθικῆς σχέσεως ἐν γένει,
ὥστε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς μία ἄλλη διατύπωσις τοῦ θε-
μελιώδους νόμου τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου. Δῆλα δὴ :
ὄριξε σεαυτὸν διὰ σοῦ, *πραῖτε αὐτονόμως*. Ὡς ὂν δὲ ὅ-
περ δίδει αὐτὸ εἰς ἑαυτὸ τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ
ἐνεργείας, ὡς φορεὺς τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὡς ἠθικὸν ὄν, ἔχει
ὁ ἄνθρωπος ἀξίαν. Οὕτω δὲ ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρω-
πον τὸ καθῆκον νὰ τιμᾷ εἰς τὸ πρόσωπον παντὸς ἄλλου
τὸν φορέα τοῦ ἠθικοῦ νόμου, *οὐδένα* δὲ ἄνθρωπον νὰ θε-
ωρῇ καὶ νὰ μεταχειρίζεται ὡς ἀπλοῦν μέσον, ἀλλὰ νὰ
θεωρῇ αὐτὸν ὡς αὐτοτελεῆ σκοπὸν. Ξένη εὐδαιμονία καὶ ἰδία
τελειότης εἶναι ἐν γένει τὰ δύο ἀντικείμενα εἰς τὰ ὁποῖα
πρέπει νὰ στρέφεται ἡ ἠθικὴ ἐνέργεια.

Ἡ ἀπόκλεισις ἐκ τῆς ἠθικῆς τοῦ Καντίου τοῦ συναίσθη-
ματικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον, ὡς ἄγαν ὑποκειμενικόν, ἐφρά-
νετο εἰς αὐτὸν ἀπειλοῦν τὸ γενικὸν κῦρος τοῦ ἠθικοῦ νόμου
δὲν ἐτηρήθη ὑπὸ τοῦ Kant εἰς τοσαύτην ἔκτασιν ὅσην θ'
ἀπῆται αὐστηρὰ συνέπεια τῶν σκέψεων αὐτοῦ. Ἐν πρώτοις
τὸ συναίσθημα τοῦ σεβασμοῦ μεθ' οὗ διακείμεθα πρὸς τὸν
ἠθικὸν νόμον, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου (σεβασμοῦ) *μόνον* δύναται
νὰ καταστῇ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐνεργὸς ἐν ἡμῖν, εἶναι βεβαίως
συναίσθημα τὸ ὁποῖον ὁ Kant ὡς ἠθικὸν συναίσθημα

ἔξῃς συμβουλήν : «Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν οὐδεμία ἄλλη διέ-
ξοδος ὑπάρχει εἰμὴ νὰ ζητήσης νὰ περιφρονήσης αὐτούς (τοὺς
φίλους) καὶ τότε μετ' ἀποστροφῆς νὰ πράξῃς ὅ,τι τὸ καθῆκον σοὶ
ἐπιβάλλει». Σ. Μ.

δικαίως ἀντιτάσσει πρὸς πάντα τὰ συναισθήματα ἀπλῆς ἠδονῆς ἢ λύπης. Ἐν πάσῃ ὁμῶς περιπτώσει παραμένει καὶ ὁ σεβασμὸς οὗτος συναισθημα καὶ δῆ, ὡς ἡμεῖς λέγομεν, τοιοῦτον ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ζωηρὰν συναισθησιν τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῶν φρονημάτων καὶ ἐνεργειῶν τὰς ὁποίας διατάσσει ὁ ἠθικὸς νόμος. Ἐπι μᾶλλον δὲ ἀναγνωρίζεται τὸ δίκαιον τοῦ συναισθηματος εἰς τὰ αἰτήματα (ἀπαιτήσεις, ἀξιώσεις) τοῦ πρακτικοῦ λόγου (Postulate der praktischen Vernunft), τὰ ὁποῖα ὁ Kant παράγει ἐκ τῶν γεγονότων τῆς ἠθικῆς συνειδησεως. Ἡ ἐλευθερία εἶναι τὸ πρῶτον αἶτημα, ὅπερ ἀπορρέει ἐκ τῆς κατηγορικῆς προσταγῆς — ἐκ τοῦ «ὀφείλεις» — τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὡς ἄμεσος αὐτοῦ προϋπόθεσις. Τὸ «ὀφείλεις» τοῦτο δὲν θὰ εἶχεν ἐννοιάν τινα, εἰάν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχεν ἐλευθερίαν νὰ ἐνεργήσῃ ἐν συμφωνίᾳ ἢ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προσταγὴν τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Ἐχομεν λοιπὸν τὸν τύπον: «Δύνασαι (εἶσαι ἐλεύθερος), ἐπειδὴ ὀφείλεις, ἐπειδὴ ἔχεις τὸ καθήκον», (du kannst, denn du sollst). Καθίσταται ὁμῶς δυνατὴ ἢ ἐξ ἠθικῶν λόγων ἀπορρέουσα καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐπιβαλλομένη ἐλευθερία διὰ τῆς διακρίσεως μεταξὺ νοητῆς πραγματικότητος (κόσμου τῶν καθ' ἑαυτὰ πραγμάτων) καὶ «φαινομένου». Τὸ ἐγώ, ὡς φαινομενικὸν ὄν, ὡς χρονικὸς καὶ φαινομενικὸς τρόπος παραστάσεως τοῦ νοητοῦ ἐγώ, ὑποτάσσεται εἰς τὸν νόμον τῆς αἰτιότητος, πᾶσαι δ' αἱ πράξεις αὐτοῦ ἐνεργοῦνται μετ' ἀυστηρᾶς ἀναγκαιότητος. Τὸ νοητὸν ἐγὼ τοῦναντίον, ὅπερ εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἶναι ἐλεύθερον. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία ἢ ὁποῖα τοιουτοτρόπως ἀποδίδεται εἰς ἕν—εἰς ἡμᾶς ἐντελῶς ἄγνωστον — ἄχρονον ἐγὼ φαίνεται κατὰ τι προβληματικὴ, τοσοῦτον μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς τὴν ἔγχρονον—τὴν μόνην εἰς ἡμᾶς αἰσθητὴν γιγνομένην ὑπαρξιν ἡμῶν—δὲν δύναται νὰ φανερώσῃ εἰς ἡμᾶς ἑαυτήν. Ἐνταῦθα —εἰς τὴν

ἔγχρονον ἡμῖν ὑπαρξιν—παραμένει τὸ πᾶν «καθωρισμένον» (determiniert) καὶ ἕκαστον ὃν ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν καθωρισμένην εἰς αὐτὸ τύχην του. Ἐν τούτοις ἐμφανίζεται ἀλλαχοῦ ἡ ἐλευθερία—ἄνευ τῆς ὁποίας ὁ ἠθικὸς νόμος θὰ ἦτο μία κενὴ ἀπαίτησις—ὡς δύναμις ἡ ὁποία εἰς τὴν συνείδησιν ἡμῶν—εἰς τὴν ἔγχρονον ἡμῶν ζωὴν—ἀποδεικνύεται ὡς πραγματικὴ καὶ ἐνεργός. Ὡς τοιαῦτα πραγματικὰ καὶ ἐνεργοὶ δυνάμεις εἰς τὴν ἔγχρονον ἡμῶν ζωὴν προϋποτίθενται καὶ τὰ δύο λοιπὰ τοῦ πρακτικοῦ λόγου αἰτήματα, ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ. Τὸ αἶτημα τῆς ἀθανασίας στηρίζεται ἐπὶ τοῦ σκοποῦ ὅστις τίθεται εἰς ἡμᾶς καὶ προσεγγίζωμεν ἐπ' ἀπειρον πρὸς ἰδεῶδες τῆς τελείας προσαρμογῆς τῆς βουλήσεως ἡμῶν πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, πράγμα τὸ ὁποῖον ἀποβαίνει δυνατόν μόνον ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν μιᾶς ἐπ' ἀπειρον διαρκούσης ὑπάρξεως. Ἡ πλήρης τέλος τῆς βουλήσεως ἡμῶν προσαρμογὴ πρὸς τὸν ἠθικὸν νόμον, ἡ τετελειωμένη ἀρετὴ, εἶναι ἡ πρώτη προϋπόθεσις—τὸ πρῶτον ἐκ τῶν ἀναγκαίων συστατικῶν τοῦ ἀκροῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ συνίσταται ἐξ εὐδαιμονίας συνδεομένης μετ' ἀξίας πρὸς εὐδαιμονίαν (ἀρετῆς). Τὸ ἀκρον τοῦτο ἀγαθὸν δὲν εἶναι βεβαίως ἡ προσδιοριστικὴ αἰτία, ἀλλὰ τὸ σημεῖον πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφεται πᾶς πρακτικὸς λόγος. Πᾶσα ἠθικὴ ἐνέργεια ἐπιδιώκει τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἰδεώδους τούτου, τοῦ συνδυασμοῦ δῆλα δὴ ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας. Εἰς τὸν παρόντα ὅμως βίον δὲν συνδυάζεται ἀναγκαιῶς ἡ εὐδαιμονία μετὰ τῆς ἀρετῆς· ἡ πορεία τοῦ κόσμου δὲν παράγει πάντοτε τὸν σύνδεσμον τοῦτον. Οἱ ἀριστοὶ δὲν εἶναι πάντοτε καὶ οἱ εὐδαιμονέστατοι συγχρόνως. Λιὰ τοῦτο θέτομεν εἰς τὴν τάξιν τοῦ κόσμου τὴν ἀπαίτησιν νὰ παραγάγῃ τοῦλάχιστον ἐν τέλει τὴν συνάρειαν ταύτην, ἵνα παραγάγῃ αὐτήν, ἂν οὐχὶ εἰς τὸν βίον τοῦτον, τοῦλάχιστον εἰς τὸ σύνολον τῆς ἐξελίξεως. Ἡ ἀπαίτησις ὅμως αὕτη προϋποθέτει

ἀνωτάτην αἰτίαν πάσης τῆς φύσεως καὶ παντός τοῦ γιγνομένου. Ἡ αἰτία δ' αὕτη θέλει καὶ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ παραγάγῃ τὴν συνάρειαν ταύτην. Προϋποθέτει δὴ ἡ ἀπαίτησις αὕτη τὸν Θεόν. Τοιουτοτρόπως ἡ εἰς Θεὸν πίστις εἶναι αἴτημα τοῦ πρακτικοῦ λόγου, ἀπαίτησις εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλομεν νὰ ἐμμείνωμεν ἐκ πρακτικῶν καὶ ἠθικῶν λόγων. Ἀληθινὴς ὑρησκευτικὴ πίστις εἶναι ἡ λογικὴ πίστις, ἡ δὲ ἠθικὴ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ὑρησκευτικῆς, οὐχὶ δέ, ὡς νομίζουσι τινες ἀντιθέτως ὅτι ἡ ὑρησκευτικὴ ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς ἠθικῆς. Ὑρησκευτικὴ εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῶν καθηκόντων ἡμῶν ὡς θεῶν ἐντολῶν.

Τοιουτοτρόπως δυνάμεθα ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν γεγονότων τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως νὰ νοήσωμεν τὴν νοητὴν πραγματικότητα ὡς μίαν εἰς τι ἀπόλυτον καὶ ὑψιστον ὄν ἔχουσαν τὴν αἰτίαν αὐτῆς τάξιν, ἐν τῇ ὁποίᾳ κυριαρχοῦσιν ἠθικοὶ σκοποί, χωρὶς βεβαίως νὰ γινώσκωμεν αὐτὴν θεωρητικῶς καὶ χωρὶς νὰ δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν αὐτὴν δι' ἐπιστημολογικῶν ἀποδείξεων, χωρὶς ὅμως συγχρόνως καὶ νὰ φοβώμεθα ὅτι εἶναί ποτε δυνατόν νὰ ἴδωμεν τὴν εἰς αὐτὴν πίστιν ἀναιρουμένην ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἡ εἰρήνη μεταξὺ πίστεως καὶ γνώσεως εἶναι ἐξησφαλισμένη. [Ἐκ τῶν λοιπῶν τῆς Καντιανῆς φιλοσοφίας μερῶν θὰ ἐξετασθῇ μόνον ἡ διδασκαλία τοῦ Καντίου περὶ τοῦ καλοῦ (ᾧραίου) καὶ τοῦ ὑπερόχου].
γ'. Ἡ αἰσθητικὴ.

Διὰ τῆς τρίτης κριτικῆς—τῆς κριτικῆς τῆς δυνάμεως τῆς κρίσεως (Kritik der Urteilskraft)—εἰσέρχεται ὁ Kant εἰς ἕτερον πεδίον, κείμενον εἰς τὸ μέσον μεταξὺ γνώσεως καὶ βουλήσεως, φύσεως καὶ ἐλευθερίας. Ὁ νοῦς (ἡ νόησις) νοεῖ ὅτι εἶναι ὁ πρακτικὸς λόγος προδιατάσσει τί πρέπει νὰ εἶναι· ἡ δὲ ἀνωτέρα συναισθηματικὴ δύναμις—ἡ καλουμένη κριτικὴ δύναμις—τὴν ὁποίαν ὁ Kant—συμ-